

První evropská sociologická konference, Vídeň 1992

První evropská sociologická konference se konala ve Vídni od 26. do 29. srpna 1992. Za úmorného vedra, jak je už pomalu u sociologických monstrpodniků obvyklé (rekord v tomto ohledu jistě patří madridskému kongresu v roce 1990), v ctihodných, byť nepříliš útulných prostorách Vídeňské univerzity.

Iniciátory a vůdčími duchy konference byla dvojice profesorů sociologie - David Lane z Cambridge a Max Haller ze Štýrského Hradce, kteří předsedali mezinárodnímu Programovému výboru a stáli také za iniciativami, jež z konference vzešly. Břemeno organizace vzala na sebe Rakouská sociologická společnost, zejména její předseda profesor Rudolf Richter ze Sociologického ústavu Vídeňské univerzity, který vedl rakouský organizační výbor konference, a jeho kolegyně Sylvie Supperová, vědecká tajemnice konference. Za svůj výkon si zaslouží absolutionum.

Přítomnost více než šesti set účastníků z dvaceti šesti evropských zemí a hostů z ostatních končin světa dokládá, že o konferenci byl značný zájem, ať už jakkoliv motivovaný. Pro sociology z okolních postsocialistických zemí východní střední Evropy to byla jedinečná příležitost účastnit se setkání evropské úrovně v blízké a relativně dostupné Vídni. Proto také účastníci z Maďarska a ČSFR patřili k nejpočetněji zastoupeným skupinám. Rakouským pořadatelům patří dík za to, že se snažili svým handicapovaným sousedům přístup na konferenci maximálně usnadnit a finančně ji podpořili.

Pro řadu sociologů ze vzdálenějších postsocialistických zemí - z Ruska, z baltických států, z Rumunska, kteří tvoří druhý či třetí sled zájemců o západní kontakty, byla konference významnou příležitostí, jak na sebe upozornit a kde se pokusit tyto kontakty navázat a vstoupit do mezinárodních sítí výzkumné spolupráce. Horečná aktivita některých z nich to zřetelně naznačovala.

Pokud jde o západoevropské účastníky, poskytla jim konference, strategicky situovaná do nejvýhodnějšího západoevropského města, příležitost ke kontaktům s novými východoevropskými kolegy a s východoevropskou resp. post-komunistickou problematikou. Řada z nich zřejmě konferenci také uvítala jako "evropskou", a tedy implicitně ne-americkou záležitost, kde Evropané mohou hovořit o evropské společnosti a pokusit se najít identitu "evropské" sociologie, aniž by museli soutěžit o příležitost s početnými a vsudypřítomnými americkými kolegy (náznaky evropského etnocentrismu, či snad provincialismu, byly patrné v několika podstatných vystoupeních). Západoevropský kontingent tvořili hlavně účastníci z Německa, Nizozemí, skandinávských států, z Velké Británie a Itálie. O poznání menší byla přítomnost francouzské sociologie, která obvykle příliš nevyhledává setkání, kde jednacím jazykem je angličtina. S ohledem na místo konání poměrně málo početná byla účast Rakušanů a Poláků.

Hlavním tématem konference měl být sociologický pohled na měnící se Evropu - paradoxy sociálně ekonomické, politické a kulturní transformace. Pořadatelé měli na mysli oba velké transformační proudy, které se v současné Evropě odehrávají - integraci zemí západní, jižní a severní Evropy do evropských společenství a přeměny probíhající v bývalých socialistických zemích. Této rámcové tematické orientaci pak odpovídalo i členění programu konference do čtyř tematických okruhů - sekcí. Každá sekce zahrnovala jednak plenární zasedání s několika vyžádanými zásadními přednáškami renomovaných osobností, jednak řadu paralelně zasedajících panelů a výzkumných skupin k detailnějším tématům.

Hned I. sekce "Ekonomická integrace a kulturní identita Evropy" přinesla v příspěvcích Johana Galtunga (t. č. Honolulu) a Jiřího Musila (Praha) a v následující diskusi zajímavou konfrontaci dvou pohledů na evropskou integraci: v Galtungově vystoupení vysoce kritický až skeptický názor

západoevropského intelektuála, spatřujícího v evropské integraci ohrožení svébytnosti evropských kultur a projev jakéhosi supranacionalismu, a na druhé straně v Musilově příspěvku vstřícný, do Evropy směřující postoj, příznáčný pro společnosti, které byly donedávna od Evropy izolovány a které v evropské integraci a své účasti na ní spatřují svoji politickou a kulturní budoucnost.

Neméně zajímavé bylo i plenární zasedání II. sekce "Vznikající evropská společnost", kde zazněly příspěvky Salvadore Gineira (Barcelona), Petera Flory (Mannheim) a Zsuzsy Ferge (Budapešť). Velmi podstatné bylo, podle mého názoru, vystoupení Petera Flory, který hodnotil v historické perspektivě proces sbližování evropských společností a jeho perspektivu. Tyto společnosti se postupně navzájem připodobňují svým demografickým vývojem, svými ekonomickými strukturami i tím, že všechny přijaly v té či oné podobě model státu blahobytu (welfare state). Propojují je migrační proudy, nadnárodní ekonomika, vznikající evropská "obslužná třída" (service class) a kulturní difúze. Přesto však lze konstatovat, že instituce zůstávají různé a že stále ještě působí některé z hlubokých diferencí, které Evropu rozdělily: reformace a její důsledky, projevuující se mimo jiné i v rozdílné politické kultuře jednotlivých zemí; trvající ekonomické rozdíly mezi hospodářským srdcem Evropy a její periferií, vyvolávající řadu dalších interregionálních rozdlů; rozštěpení Evropy na její "západní" a "východní" část po obou světových válkách; nacionalismus - národní stát je pořád ještě v Evropě tou nejdůležitější politickou institucí.

Proces evropské integrace bude delší a složitější, než se předpokládá, a nové evropské politické uspořádání musí být lépe legitimováno souhlasem veřejnosti, než je tomu dosud. Toto uspořádání musí ponechat prostor pro regionální rozdlů, nemůže být svou podstatou redistributivní. Bude tvořeno nejen celoevropskými institucemi, které by neměly být příliš silné, ale také národními státy. Tyto státy zdaleka ještě neodumírají a nemohou být nahrazeny něčím jiným, např. regiony. Podle P. Flory není pravděpodobné, že by se

bývalé socialistické země mohly v dohledné době stát členy Evropských společenství. Příspěvek Z. Fergeové o sociálním vývoji ve východní střední Evropě se vyznačoval velmi kritickým pohledem na zdejší situaci. Zemím východní střední Evropy hrozí kolonizace západním kapitálem, vlna nacionalismu a celková marginalizace. Neoliberalistická sociální politika vede do slepé uličky a tyto země, podle přesvědčení Z. Fergeové, v budoucnosti ještě znovu ocení některé socialistické myšlenky.

Rečnickem, který vyvolal pravděpodobně největší očekávání, byl Anthony Giddens (Oxford), který vystoupil ve III. sekci "Politická transformace Evropy". Tématem jeho suverénně předneseného příspěvku byla "Budoucnost demokracie v Evropě". Stručně aspoň některé myšlenky. Odhad budoucího evropského vývoje nelze založit na žádném z dílčích modelů, jako je např. "teorie dohánění", t. j. zavádění liberální demokracie v zemích evropské periferie, nebo "teorie předhánění". O budoucnosti Evropy je možné uvažovat jen na základě hluboké strukturální analýzy procesů probíhajících ve světovém měřítku. Podstatou globalizace je transformace prostoru, rozšiřující se možnost působení na dálku. Studium globalizace není nějakým zvláštním výzkumným směrem, mělo by být součástí jakékoliv sociologické analýzy. Jedním z globálních procesů je demokratizace, která by se však neměla chápat zúženě jen jako návrat k liberální demokracii. Liberálně demokratický stát dospěl sice v současné době k vrcholu svého vývoje, stává se však problematickým a nemůže dobře fungovat, pokud demokratizace nepostoupí až na úroveň individuálního lidského života. Zde by mělo jít o demokratizaci vztahů mezi rodiči a dětmi, sexuálních vztahů nebo vztahů přátelských. Tato "demokracie citů" je jednou z cest, jak čelit násilí v sociálních vztazích.

Druhý příspěvek přednesl ve III. sekci Włodzimierz Wesolowski (Varšava). Byl nazván "Postkomunistický přechod k demokracii" a zabýval se analýzou současného polského vývoje. Hnutí odporu proti komunistickému režimu, vedené Solidaritou a zakotvené v dělnickém prostředí, mohlo fungovat pouze na základě pospolitostních

vztahů - vzájemné soudržnosti a podpory. Tyto vztahy a na nich založené struktury jsou stále ještě vyžadovány dělnictvem, dostávají se však nyní do osudového konfliktu s liberálními hodnotami a institucemi současného státu. Wesolowski je přesvědčen, že neoliberalistický model transformace nemůže být v Polsku úspěšný a že lze očekávat návrat k asociativním formám společenské organizace a k redistributivní ekonomické a sociální politice, jak ji požaduje sociálně demokratická doktrína nebo doktrína křesťansko-sociální. Podle Wesolowského bude legitimita polského státu zajištěna touto cestou lépe než na základě liberálních ekonomických přístupů.

IV. sekce se zabývala vývojovými trendy sociologie v Evropě a v jednotlivých evropských zemích. Hlavní referáty přednesli Martin Albrow (Londýn) na téma "Evropská sociologie a britské zkušenosti", Luciano Gallino (Torino) na téma "Orientace a reorientace sociologického výzkumu v Itálii" a Helga Nowotny (Viedeň) na téma "Nedokončená agenda modernizace - směřování k evropské sociologii?". Blíže jen k vystoupení M. Albrowa, který hovořil o nedůvěřivém vztahu britského establishmentu k sociologii (považované za nositelku cizího francouzského a německého vlivu) a nabídl vývojovou typologii evropské sociologie členěnou do následujících pěti etap: 1. univerzalistické období v 19. století, 2. národně orientované období ve 20. a 30. letech, 3. mezinárodní fáze po 2. světové válce, vystřídaná 4. dalším obdobím národní orientace a 5. fází globalizace, která probíhá právě v současné době. Příspěvek byl zakončen razantní kritikou americké sociologie, jejíž představitelé si podle M. Albrowa málo připouštějí probíhající globalizaci tohoto oboru a skutečnost, že "hegemonie USA je minulostí".

Na každé plenární zasedání navazoval pak větší počet paralelně zasedajících a tematicky úžeji zaměřených panelů a výzkumných skupin, v nichž odezněly nebo byly rozdány stovky dalších příspěvků. Podat o nich bližší informaci je mimo možnosti této zprávy, a tak se omezím alespoň na stručný přehled, podle kterého mohou čtenáři Sociologického časopisu orientovat svůj další

zájem. V závorce uvádím vždy jméno předsedajícího.

V I. sekci zasedaly tyto panely: Globalizace, organizace a kultura (Gyorgy Lengyel, Budapešť), Evropa a globální světová ekonomika (Volker Bornschier, Zurich, Elie Cohen, Paříž), Náboženství mezi partikularismem a univerzalismem (Daniele Hervieu-Leger, Paříž), Problémy životního prostředí (Marina Fischer-Kowalski, Viedeň), Restrukturace evropských periferií (Ivan Svetlik, Lublaň), Evropa a ostatní - Východní Evropa (Elisabeth Ozdalgá, Ankara), Evropská integrace, ekonomika a národní identita (Richard Munch, Düsseldorf), Náboženství a hodnoty v měnící se Evropě (Ole Riis, Aarhus), Evropa a ostatní - střední východ (Jelena Baškírova, Moskva).

V II. sekci: Občanství a ženské hnutí (Elina Haavio Manila, Helsinky), Měníci se rodinné struktury a nové formy soužití (Rosemarie Nave-Herz, Oldenburg/Ivo Možný, Brno), Ekonomická restrukturalizace a nové vzorce migrace (Rudolf Andorka, Budapešť), Přístupy k pojmu "gender" (Eva Cyba, Viedeň), Třídní struktura ve východní Evropě (Robert L. Miller, Belfast), Role komunikací při vytváření evropské kultury (Tomas Goban-Klas, Krakov), Elity v období přechodu (Gyorgy Lengyel, Budapešť), Pohlaví a sociální instituce (Christina Antonopulo, Atény), Migrační procesy v Evropě - politika a diskuse o integraci a separaci (Ayse Oncu, Istanbul), Evropský pohled na pohlaví a trh práce (Michelle Stanworth, Cambridge), Ženy a stratifikace v Evropě (Bernadette Hayes, Surrey).

Ve III. sekci: Plánování a živelnost v procesu evropské transformace (Wlady-slaw Kwasniewicz, Krakov/Mario A. Toscano, Pisa), Politické reformy ve východní Evropě (Edmund Wnuk-Lipinski, Varšava/Balint Balla, Berlín), Trendy post-totalitarismu, měnící se politické paradigma (Ján Buncák, Bratislava), Reforma na západě, rekonstrukce na východě (Gianprimo P. Cella, Brescia), Evropský stát blahobytu - ústup nebo rozvoj? (Georg Vobruba, Hamburk/Viedeň, Abram de Swaan, Amsterdam), Regionální, etnické a národní identity (Goran Therborn, Göteborg/Nicolas Petropoulos, Atény),

Vývojové trendy sociologie v Evropě (George Muskens, Vídeň), Třídní struktura a stratifikace (Richard Breen, Belfast), Změny postojů a chování v post-totalitních prostředích (Ilter Turan, Istanbul), Rekonstrukce sociálních vztahů v průmyslu na východě (Sabine Erbes-Seguin, Paříž), Vývojové trendy sociologie v jednotlivých zemích (Angel Infestas, Salamanca).

Základní trendy, charakteristické pro celou konferenci, se konkrétněji projeví i v jednotlivých panelových diskusích. Jako příklad uveďme panel Třídní struktura a stratifikace. Na rozdíl od standardních diskusí o těchto tématech na světových sociologických fórech, v nichž tón udává sociologie americká, resp. britsko-skandinávská, byla zde tradiční problematika empirických výzkumů třídní struktury, a popř. stratifikace, pojednána spíše okrajově. Do popředí se dostala naopak témata sociální struktury bývalých socialistických zemí a postavení žen v třídním uspořádání - obojí s důrazem na nezbytnost nových teoretických a metodologických přístupů (včetně multidimenzionálního konceptu sociálního statusu a metodologie jeho empirického zkoumání). Zazněla i zásadní kritika stratifikačního a mobilitního výzkumu a jeho strnulé kvantitativní metodologie z hlediska kvalitativního studia genealogie rodin. Ani zde tedy horké vídeňské

ovzduší nebylo překážkou, nýbrž spíše povzbuzením pro svěží vánek nových myšlenek a metodologických nápadů.

Z přednesených příspěvků slíbili pořadatelé vydat sborník. Kromě odborného programu poskytla konference také příležitost k sérii jednání zástupců národních sociologických společností o případném založení evropské sociologické asociace. Myšlenka vzniku této asociace, jako regionální organizace evropských sociologů, se setkala s převážnou, nikoli však bezvýhradnou podporou - jisté rozpaky vzbudil poněkud manipulativní způsob její prezentace a jejího projednávání. Přípravnému výboru, který byl během konference ustaven, byl svěřen úkol, aby plán na založení asociace blíže konkretizoval a obhájil.

Konference byla bezesporu úspěšná jako příležitost k navazování kontaktů, především mezi evropským sociologickým "vnitrozemím" a "periférií". Byla kaleidoskopem témat, přístupů a názorů, aniž by se některým z nich stačila zabývat do větší hloubky. Pro početný kontingent českých a moravských sociologů byla příležitostí podívat se do světa, bohužel už méně využitou příležitostí, jak se v mikrosvětě své disciplíny aktivně uplatnit.

Michal Illner, Pavel Machonin

Konference o sociální politice, Brémy, září 1992

Výzkumný výbor 19 "Chudoba a sociální politika" Mezinárodní sociologické asociace je jen jedním z naprosté většiny výborů, v jehož aktivitách českoslovenští sociologové, na rozdíl od svých polských a maďarských kolegů, neparticipovali. Přes částečné personální překrytí je tento výbor jakýmsi antipodem výboru pro sociální stratifikaci: oproti značné akademičnosti stratifikačních specialistů se zdá být mnohem více zaměřen na společenské problémy a oproti sofistikované statisticko-stratifikační metodologii je více verbálně-teoretický; s využitím výzkumů se zde setkáváme jen zřídka a většinou v ilustrační podobě.

K prvnímu navázání kontaktů došlo na zasedání spojeném s konferencí "Srovnávací studium vývoje sociálního státu: kvantitativní a kvalitativní dimenze" konaném ve dnech 3.-6. září 1992 v Brémách. Hostitelem bylo Zentrum für Sozialpolitik brémské univerzity, malý výkonný ústav obstarávající postgraduální studia a převážně teoretický výzkum v oblasti právních, ekonomických a sociologických aspektů sociální politiky. Konference byla věnována porovnání na osách západovýchodní a severojižní, dále otázkám sociálního občanství, měnícím se hranicím mezi veřejnou a domácí sférou a dalším problémům sociální politiky. Nelze probrat celé jednání konference, v němž odeznělo 25 příspěvků. Zde upozorníme jen